

ZAPOMNIANA TRADYCJA SZCZECIŃSKICH WINNIC – PRZESZŁOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ

FORGOTTEN TRADITION OF VINEYARDS IN SZCZECIN – THE PAST AND FUTURE

Oksana Bielecka-Łańczak

mgr

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa

Katedra Projektowania Krajobrazu

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono historię uprawy winorośli na Wzgórzach Goćławskich w Szczecinie od średniowiecza po czasy współczesne. Zwrócono uwagę na nadal istniejące dogodnie warunki do odtworzenia niegdyś istniejących plantacji mimo dokonanych po II wojnie światowej dewastacji. Przedstawiając stan zagospodarowania winnic w Radebeul (RFN) zwrócono uwagę na podobne cechy krajobrazowe i uwarunkowania klimatyczne obu miejscowości. Przyjmując, jako wzorcowe dla odtworzenia winnic w Szczecinie zagospodarowanie winnic w Radebeul wskazano także na potrzebę kompleksowej rewitalizacji przyrodniczej terenów Goćławia stanowiących niegdyś atrakcyjne miejsce wypoczynku i rekreacji. Zapomniana tradycja miejsca znanego w przeszłości z uprawy winorośli, współcześnie stanowić może główną podstawę dla stworzenia realnych możliwości przywrócenia uprawy winnic w Szczecinie chociażby w formie lokalnej atrakcji turystycznej. W znalezieniu właściwej drogi dla zagospodarowania zdewastowanych przestrzeni miasta istotnym wydaje się być bowiem właściwe odczytanie istniejącej tradycji.

Słowa kluczowe: architektura krajobrazu, architektura urbanistyka, krajobraz kulturowy, tożsamość miejsca.

ABSTRACT

This article presents the history of cultivation of vines on the Goclaw Hills in Szczecin from the Middle Ages to the modern times. It points out the existence of conditions suitable for restoring the vineyards from the post-Second World War damages. A description of vineyard development in Radebeul (RFN) emphasizes the similarities in landscape features and the climatic conditions of both places. The forgotten tradition of local viticulture can serve as a basis for creating real opportunities for restoration of vine cultivation in Szczecin, if only as a tourist attraction. A correct interpretation of the tradition of "lost" areas of the city seems to be necessary for finding the right way of developing them.

Key words: landscape architecture, architecture, urban planning, cultural landscape, identity of a place.

WSTĘP

Podejmując próbę przedstawienia historii szczecińskich winnic, już na wstępie należy podkreślić, że – tak jak wiele innych - tak i niegdysiejsze tradycje szczecińskiego winiarstwa zostały dzisiaj całkowicie zapomniane. Nie zadbano o to, by utrwalić całą otoczkę kulturową tradycji uprawy winnych krzewów, których rachityczne resztki zginęły w chaszczach zarośli, a element kultury agrarnej przeszłości Szczecina odszedł w niepamięć (ryc.1).

Dziś, gdy kolejne pokolenie Szczecinian zdaje się na nowo „odkrywać”, to co ukryła historia wraz z jej dawnymi mieszkańcami i gdy w gospodarczej zapaści szuka się nowych możliwości ekonomicznej aktywizacji Szczecina - „szczecińskie winnice” na Gołławiu - wydają się być jedną z możliwych form aktywizacji miasta, także i w kontekście poszerzenia jego turystyczno-rekreacyjnej atrakcyjności.

Ryc. 1. Winne Wzgórze (Wzgórze gołławskie - obecnie). Źródło: <http://www.panoramio.com/photo/43132766>

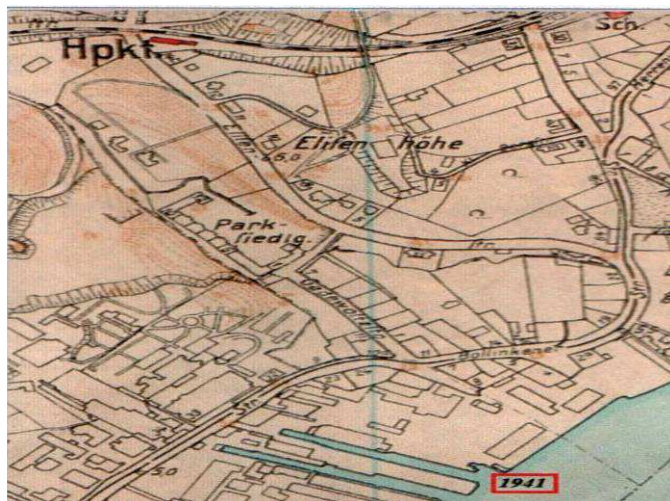
Fig. 1. Wine Hill (Gołławski Hill) - current state. Source: <http://www.panoramio.com/photo/43132766>

POCZĄTKI ROZWOJU

Gołław to dziś jedna z najbardziej zaniedbanych dzielnic Szczecina z odrapanymi kamienicami i zdewastowanymi budynkami przemysłowymi. Jej jedyną „atrakcją” pozostaje do dziś zachowana, w praktycznie nienaruszonym stanie, 25 metrowa wieża wzniesiona w latach 1913-1921, na jednym z otaczających ją wzgórz. Pomnikowa budowla powszechnie znana jako „Wieża Bismarcka”, w której wnętrzu w każdą kolejną rocznicę śmierci i urodzin Bismarcka rozpalano „ogień pamięci”, była jedną z najdroższych ze wszystkich wież - pomników, jakie w tym samym czasie wzniesiono na terenie Niemiec ku czci ich wielkiego kanclerza. W ten też sposób, Winne Wzgórze zyskało nowe znaczenie, stając się miejscem nie tylko sobotnio-niedzielnym wycieczek, ale też miejscem politycznych manifestacji. Tradycje winnic wyparła z wolna tradycja „świętej góry” – symbolu germańskiej hegemonii nad krainą Pomorza i wpisana w jej losy historia Prus.¹

¹ Wzorowany na mauzoleum Teodoryka w Rawennie i grobowcu Cecylii Metelli monument jest jednym z kilkuset pomników jakie na terenie Rzeszy Niemieckiej realizowane były do końca lat 20-tych XX wieku. Pierwotnie wewnątrz znajdowało się popiersie kanclerza, a na każdym z dziesięciu filarów górnej części wieży mieściły się rzeźby orłów. Idea budowy pomnika Bismarcka w Szczecinie po raz pierwszy pojawiła się już w roku 1899. W dniu 01.04.1907 plany te zostały skonkretyzowane, gdy podczas komersu Bismarcka wystąpiono z inicjatywą wzniesienia symbolu ku pamięci Ottona von Bismarcka w stolicy Pomorza. Postanowiono, że wzniesiony monument powinien uchodzić za pomnik Pomorza (pomnik całej prowincji) a nie tylko miasta Szczecina. 20.03.1908 założono i zarejestrowano „Stowarzyszenie Budowy Pomnika Bismarcka Prowincji Pomorskiej”, wybrano zarząd stowarzyszenia i powołano komitet organizacyjny. Na ogłoszony konkurs złożono aż 131 prac, które wystawione zostały w auli Królewskiej Szkoły Rzemiosł Budowlanych. Jury wybrała po lustracji miejsca budowy (Winne Wzgórze) projekt oznaczony godłem : „Orle gniazdo II” („Adlerhorst II”) architekta Wilhelma Kreisa. W uzasadnieniu zwrócono uwagę na monumentalną konstrukcję, podkreślono wyraźne linie konturu, monumentalne wnętrza z przewidzianym miejscem na planowaną figurę Bismarcka, jako znakomite artystyczne

„Winne tradycje„ przejęło pobliskie bezimienne wzgórze (od 1821 roku zwane Wzgórzem Elizy) i wybudowana na jego szczycie restauracja o tej samej nazwie co wzgórze (ryc. 2, ryc. 3, ryc. 3a,b, ryc. 4)²

Ryc. 2. Stan zagospodarowania Wzgórza Elizy w 1941 roku. Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie

Fig. 2. Development of Eliza Hill in 1941. Source: archive of the Department of Landscape Design, ZUT in Szczecin

Ryc. 3. Nieistniejący dziś budynek restauracji z tarasem widokowym na wzgórzu Elizy; ok. 1913. Źródło: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=25329#top_display_media

Fig. 3. Building. A now defunct restaurant with a panoramic terrace on Eliza Hill in 1913 Source: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=25329#top_display_media

Ryc.3 a. Widok - 1918. Źródło: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=16458#top_display_media

Fig. 4. View – 1918. Source: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=16458#top_display_media

Charakter krajobrazu dawnej podmiejskiej wsi Goctław (niem. Gotzlow), włączonej w granice Szczecina dopiero w 1939 roku, określają obecnie głównie tereny leśne – Leśnego Wzgórza (niem: Winna Góra) oraz wzgórze z działkami rekreacyjnymi i ogrodniczymi (od strony pnącej się w górę ulicy Górskiej). Owe wzgórze przecina wysoko położona w stosunku do poziomu Odry ulica Narciarska. Na próżno też, dziś szukać pozostałości po romantycznych drózkach, przystani dla niegdyś cumujących tu stateczków wycieczkowych, czy wież i tarasów widokowych budowanych jeszcze w XIX wieku. Dawne

osiągnięcie uwydatniające znaczenie pomnika. W ramach uroczystości jubileuszu 100 - rocznicy „Bitwy Narodów” pod Lipskiem, w roku 1913, położono kamień węgielny pod budowę wieży. Uroczystego otwarcia Wieży, wraz z odsłonięciem popiersia Bismarcka w pomieszczeniu pod kopułą, dokonano dopiero 21.08.1921 w obecności niewielkiej grupy zaproszonych gości. [źródło - <http://www.bismarcktuerme.de>]

² po 1945 roku nazywane przez polskich mieszkańców Szczecina „Wzgórzem Kupały”

szlaki turystyczne przykrywa dziś niczym nieograniczona w swym rozroście – dzika zielen, a wszystko wokół wydaje się być jakby „zawieszona w czasie i przestrzeni”. (ryc.5)³

Ryc. 3b Widok na Wzgórze Elizy od strony Zatoki: widoczne na stoku 'pola' nasadzeń winorośli (lata 20-te XX wieku). Źródło: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=11926#top_display_media

Fig. 3b. View on the Bay of Eliza Hill : visible on the slope 'field' planted with vines (during the 20th century).

Source:

http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=11926#top_display_media

Ryc.4. Romantyczny mostek nad jarem kolejowym prowadzący do tarasu restauracji na Wzgórze Elizy, stan ok.1918. Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie.

Fig. 4. Local railway bridge over the ravine leading to the terrace of the restaurant on Eliza Hill, 1918.

Source: archive of the Department of Landscape Design, ZUT in Szczecin.

UWARUNKOWANIA GEOGRAFICZNO – PRZYRODNICZE GOĆLAWIA

Klimat Goćławia kształtowany jest głównie przez bliskość morza i specyficzne warunki fizjograficzne. Generalnie w całym Szczecinie wpływ morza, usytuowanie terenu oraz obecność dużych zbiorników wodnych i kompleksów leśnych przejawia się w postaci stosunkowo łagodnej zimy lecz dość chłodnego i wilgotnego lata.

W ciągu roku wilgotność względna kształtuje się na poziomie co najmniej 70%, przy czym jesienią jest ona prawie o 10% wyższa niż wiosną. Miesiącem o najmniejszej wilgotności powietrza jest miesiąc lipiec. Maksymalne wartości opadu rejestruje się w sierpniu i listopadzie.

W Szczecinie przeważają wiatry wiejące z kierunku południowo-zachodniego. Wzgórze Warszewskie osłaniające miasto od północy powodują, że najmniej wiatrów wieje z kierunku północnego, co dodatkowo wpływa na złagodzenie klimatu.⁴

Gleby na obszarze dzielnicy Goćław, podobnie jak pokrywa glebowa całego Pomorza, to tworzy stosunkowo młode. Są to gliny zwałowe i piaski akumulacji lodowcowej na wysoczyźnie morenowej oraz torfy, mady i piaski rzeczne w dolinie Odry. Na tych utworach wykształciły się prawie wszystkie typy gleb charakterystyczne dla terenów nizinnych. Są to gleby brunatne właściwe i brunatne wylugowane, czarne ziemie właściwe i czarne ziemie zdegradowane, gleby biellicowe i pseudobiellicowe, gleby torfowe i murszowo-torfowe, gleby mułowo-torfowe i torfowo-mułowe.

³ Goćław (do 1945 niem. Gotzlow) – północna część miasta Szczecina na osiedlu Gołęcino-Goćław nad Odrą. Goćław został włączony w granice Szczecina w 1939 r., w ramach utworzenia tzw. Wielkiego Miasta Szczecin. Naloty alianckie z 1944 r. w dużym stopniu zniszczyły zabudowania osiedla, przemieniając je w ruinę. Proces ponownego zasiedlania (wraz z wysiedlaniem ludności niemieckiej) tej części miasta nastąpił dopiero po 4 października 1945r., gdy władzę nad tymi terenami na nowo przejęli Polacy. Obecnie jest to jedna z najmniej zaludnionych dzielnic Szczecina licząca ok.3500 mieszkańców

⁴ Klimat Szczecina jest wynikiem wpływów Morza Bałtyckiego i bliskości Atlantyku. Średnia temperatura lata jest tutaj niższa niż w Polsce centralnej 0 1—2°C i wynosi od 16,4 do 17,5C, zima odpowiednio łagodniejsza o około 2°C.Ogólna ilość opadów jest niewielka, znacznie niższa niż na innych ziemiach Polski. Jednak często zdarzają się długie i drobne deszcze, co sprawia wrażenie, iż Szczecin ma dużo opadów. Prawie zupełnie brak jest tu ulewnych dreszczów i wielkich burz.

Ryc. 5. Współczesny widok na wzgórze Gołławskie, Odrę i Zatokę Szczecińską późną jesienią. (fot. C. Skórka)

Fig. 5. The modern view of the Gołławski Hill, Oder and the Szczecin Bay in late autumn. Source: (fig. C. Skórka)

Sama dzielnica Gołław posiada duże – choć aktualnie niewykorzystywane - walory rekreacyjno-turystyczne. W jej centrum położony jest kompleks leśny, porastający wschodnią część Wzgórz Warszawskich – Leśne i Zielone Wzgórze. Wzgórze pocięte są głębokimi parowami, w których płyną strumyki: Glinianka i Osiniec Ich wschodnią część pokrywa stary, uroczy las bukowy z domieszką dębów, klonów, jesionów i drzew owocowych. Zróżnicowanie drzewostanu występuje w skrajnych partiach lasu.

Aktualnie, typową zielenią miejską kształtują, przede wszystkim zadrzewienia przyuliczne ulic: Pokoju i Świętojańskiej z okazałymi jesionami, kasztanowcami i klonami, a także obsadzenia ulic: Strzałowskiej, Bogumińskiej i Lipowej.

Swoisty charakter dzielnicy Gołław formują również rozległe tereny ogródków działkowych, sięgające tradycją historyczną początku XX w. Tworzą one kompleksy zieleni o mieszanej funkcji: od gospodarczej (uprawy ogrodowe) poprzez rekreacyjną (trawniki), aż do mieszkaniowej (w wielu ogródkach właściciele wybudowali murowane domy, w których mieszkają przez cały rok).

Działki oddzielone są ogrodzeniem postawionym w linii ich rozgraniczenia, stanowiąc „współwłasność” właścicieli obu działek. Te natomiast rozdzielone są od siebie wąskimi drogami gospodarczymi. Tworzą one tereny mało przyjazne dla osób spoza grona działkowców. Trudna dostępność ogrodów dla osób trzecich ogranicza ich rolę jako zieleni publicznej, a przypadkowe formy zagospodarowania obniżają ich wartość krajobrazową, którą tworzy atrakcyjne ukształtowanie terenu.⁵

HISTORIA GOŁŁAWSKICH WINNIC

Od średniowiecza, aż do XIX w. była to mała wioska rybacka otoczona urokliwymi wzgórzami, z których panoramiczne widoki na graniczącą z nią zatokę i pobliskie miasto, przyciągały mieszkańców Szczecina na romantyczne spacerunki i letnie podmiejskie pikniki już w XVII wieku. (ryc. 7, ryc. 7a,b, ryc.8, ryc. 8a.)

Ich gospodarcze znaczenie wydawało się być tutaj drugorzędne, chociaż otaczające spacerowe ścieżki ogrody winne, dodawały uroku kontemplowanym pejzażom, a w prosperujących lokalach gastronomicznych trunki pozwalały zapomnieć o codziennych troskach.

⁵za: Urząd Miasta Szczecin:” Raport o stanie miasta Szczecina,” 2008r

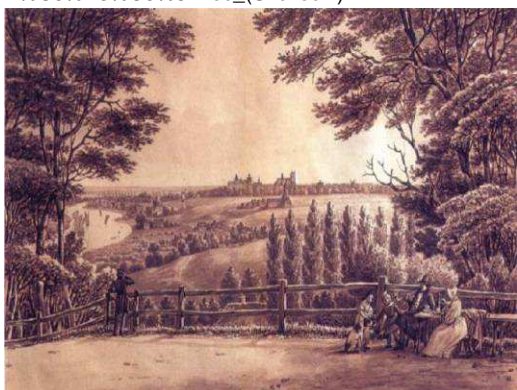
Ryc. 6. Lokalizacja Goćławia w współczesnych granicach Szczecina. Źródło: [http://pl.wikipedia.org/wiki/P%C3%B3%C5%82noc_\(Szczecin\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/P%C3%B3%C5%82noc_(Szczecin))

Fig. 6. Location of Goćław within the modern borders of Szczecin. Source: [http://pl.wikipedia.org/wiki/P%C3%B3%C5%82noc_\(Szczecin\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/P%C3%B3%C5%82noc_(Szczecin))

Ryc.7. Szczecin od strony Goćławia i Grabowa, litografia z 1823r. Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie.

Fig. 7. Szczecin from the Goćław side and Grabow, lithograph from 1823 Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Ryc. 7a Romantyczne pikniki na wzgórzu Elizy z widokiem Szczecina: (a) 1834 r. (b) koniec XIX w. Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie

Fig. 7a. A romantic picnic on a Eliza Hill overlooking Szczecin: (a) 1834, (b) the end of the 19th century. Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Ryc.7b. Romantyczny mostek nad jarem kolejowym prowadzący do tarasu restauracji na Wzgórzu Elizy, stan ok.1918. Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie.

Fig. 7b. Local railway bridge over the ravine leading to the terrace of the restaurant on Eliza Hill, circa.1918. Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Pod koniec XIX wieku brak możliwości produkcji wina na skalę przemysłową w zderzeniu z konkurencyjną produkcją wina zielonogórskiego i importu tanich win z zagranicy, nie dawało szans na przeżycie lokalnej ludności.

Tradycja zakładania winnic w Szczecinie, związana jest z okresem aktywności zakonów cysterskich. Założenie winnic na szczecińskich wzgórzach nastąpiło z końcem z 1243 roku, kiedy to z cesarskiego nadania na własność szczecińskiego klasztoru Cysterek przeszła podszczecińska wieś Gołęcina wraz z całym obszarem doliny rzeczki Gręzińca.⁶ (ryc. 9)

Objęcie przez Cysterki tych nowych włości zbiegło się w czasie z podjętymi w całej ówczesnej Europie pierwszymi próbami aklimatyzacji winnego krzewu i rozpowszechnienia

⁶ Na teren Pomorza tradycja uprawy winorośli dotarła zarówno dzięki działalności zakonów cysterskich jak i za przyczyną osiedleńczej aktywności Książąt Pomorskich którzy sprowadzali tu licznych osadników z Saksonii obeznanych nie tylko z produkcją wina ale także z uprawą dyni i arbużów

jego uprawy poza tradycyjne obszary klimatyczne południa Europy oraz basenu Morza Śródziemnego.⁷

Na stromych zboczach wzgórz, okalających dolinę goławską, wykorzystując ich dobre nasłonecznienie, zakonnice rozpoczęły uprawę pierwszych winnych sadów, z których najdłużej przetrwały winnice założone na wzgórzu zwieńczonym później, eklektyczną formą wieżową, a związana z tym miejscem tradycja na stałe utrwalona została w jego nazwie: Winnego Wzgórza (niem. Weinberg). (ryc. 10, ryc. 11)

Ryc. 8. Widok z Winnego Wzgórza (Wainberg) , ok.1918. Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie

Fig.8. View from the Wine Hill (Weinberg), circa 1918
Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Ryc.8a. Goście na tarasie widokowym na Wzgórzu Elizy, lata 20-te XX wieku. Źródło: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=11926#top_display_media

Fig. 8a. Visitors on the observation deck on Eliza Hill, circa 1920s Source: http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?album=1683&pid=11926#top_display_media

Po kasacji zakonu uprawa winorośli i lokalna produkcja wina kontynuowana była przez kolejnych właścicieli, aż po koniec XIX-tego wieku. Później – realizowana na szerszą skalę - stopniowo zanikła przyjmując formy drobnych upraw ogrodowych prowadzonych „dla przyjemności oglądu niż pożytku”. Tereny wzgórz i pobliskich okolic stały się atrakcyjnym miejscem niedzielnych wypraw „za miasto” w poszukiwaniu atrakcji dalekich od rolniczej mordęgi (ryc.12)

Ostatecznie, na zaniechanie przemysłowej uprawy winorośli na goławskich wzgórzach, decydujący wpływ miała (konkurencyjna wobec „szczecińskiego wina”) rozwijana w innych okolicach Szczecina uprawa chmielu, z którego ważne w szczecińskich browarach piwo było tańsze od wina i trafiało też do znacznie szerszego niż potencjalni konsumenci wina, odbiorców. Znakomicie ten stan rzeczy zilustrował biograf Ottona, który pisał w „Lechitach Pomorskich”, że: ówczesni szczecinianie „nie dbali o wino, mając w piwie i miodzie tak wyborne napoje”.⁸

Aktualnie, na Winnym Wzgórzu, poza pozbawioną swego pierwotnego wyposażenia i częściowo zrujnowaną widokową Wieżę Goławską (niem. Bismarckturm), nie pozostało nic z bogatego zagospodarowania przyległego doń lasu. Dookoła rozciągają się tereny spacerowo – wycieczkowe oraz (mimo upływu lat) znakowane szlaki turystyczne, prowadzące aż do Puszczy Wkrzańskiej.⁹

⁷ Uprawa winorośli (*Vitis vinifera*) ściśle wiąże się z określonymi wymaganiami klimatycznymi tej rośliny. Aby zagwarantować jej właściwy rozwój powinna ona rosnąć na stanowisku słonecznym lub pół-cienistym, najlepiej na naturalnych pochyłościach terenu o nachyleniu południowym lub południowo-zachodnim. Dla swego prawidłowego wzrostu wymaga gleby żyznej, piaszczysto-gliniastej, o odczynie pH od 6 do 7 i poziomie wód w zakresie od 1,5 m do 1,8 m. Nie lubi silnie wiejących wiatrów i z tego powodu istniejące i nowo zakładane winnice na terenach wietrznych winny być dodatkowo osłaniane choćby gęstymi i wysokimi żywopłotami.

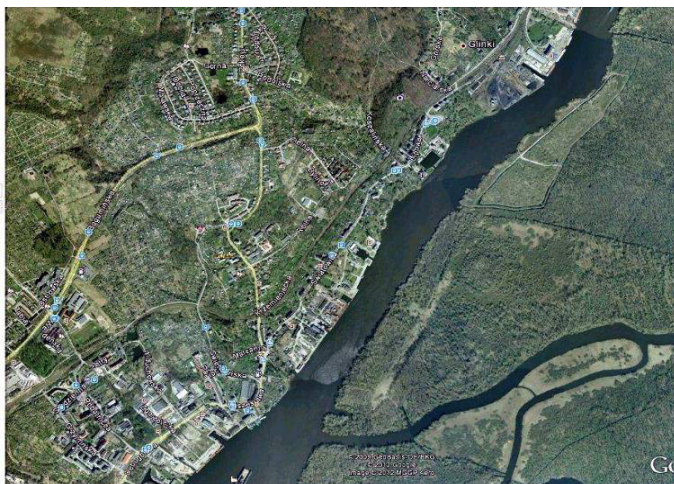
⁸ http://bartnik.pl/_old/lang-pl/oferta/o-miodach-pitnych

⁹ za: Turek-Kwiatkowska L., Białecki T., Szczecin stary i nowy, Szczecin 1991

Zieleń na stokach drugiego ze wzgórz goćławskich: Wzgórza Kupały (niem. Elizenhöhe), pozbawiona jest pielęgnacji - nieodczownej dla zieleni parkowej - uległa stopniowemu zdziczeniu (ryc. 13). Na terenie wzgórza pojawiły się blaszane garaże, a w jego fragmencie (poza linią kolejową) część parku została zajęta przez nową zabudowę mieszkaniową. W miejscu dawnej kawiarni, obsługującej tarasowy letni ogródek gastronomiczny pozostał pusty plac.

Ryc. 9. Goćław wraz z otaczającymi ją wzgórzami, 2012r.
Źródło: Google Earth

Fig .9. Goćław along with the surrounding hills, 2012. Source: Google Earth

Pozostałości po fragmentarycznie już tylko uprawianych winoroślach, na wyłącznie własne potrzeby właścicieli po lata 30-te XX wieku, można jeszcze dzisiaj odnaleźć w okolicach obu wzgórz. Znalezione na stoku „Zielonego Wzgórza” krzewy winogron były posadzone „na własnym korzeniu”, bez szczepienia na podkładkach i to prawdopodobnie pozwoliło im przetrwać bez żadnej opieki kilkadziesiąt mroźnych polskich zim. Widać bowiem wyraźnie, że nie raz przemarzały one do samego gruntu, a następnie odrastały z części podziemnej. O tym, iż nie były szczepione lecz sadzone „na własnym korzeniu” potwierdza brak odrostu podkładki.

Ryc. 10. Tarasy kamienne winnic na Winnym Wzgórzu, stan ok. 1919r. (przed budową Wieży Bismarcka). Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie

Fig.10. Stone terraces of vineyards on the Wine Hill, circa 1919 (before the construction of the Tower of Bismarck). Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Ryc.11. Winne Wzgórze ,tarasy winne ok. 1922r. (po wybudowaniu Wieży Bismarcka w 1921r). Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie

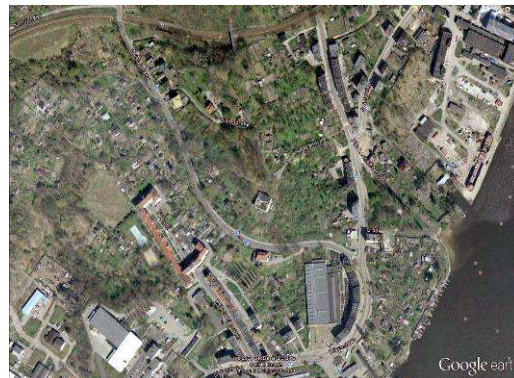
Fig. 11. Wine Hill , wine terraces circa 1922 (after the construction of the Tower of Bismarck in 1921) Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Według aktualnych danych, na terenie Goćławia uprawiane są też inne gatunki winorośli. Na ogół ulokowane na południowych ścianach domów i stodół. Nie badano wszakże czy i jakie z nich należą do tradycyjnie uprawianych na tym terenie, a jakie stanowią już nowe, współczesne odmiany możliwe do szerszego zastosowania. (ryc.14)

Ryc. 12. Goctaw, Zielone Wzgórze (niem. Weinberg) z tzw. wieżą Goctawską (niem. Bismarckturm) z widocznymi śladami zachowanych tarasów winnych – zdjęcie współczesne. Źródło: Google Earth

Fig.12. Goctaw, Green Hill (German: Weinberg) of the so-called. Goctawską tower (German: Bismarckturm) with visible traces of preserved wine terraces - present-day photo. Source: Google Earth

Ryc.13. Wzgórze Kupały (Wzgórze Elizy) – widok z lotu ptaka: stan obecny. Źródło: Google Earth

Fig. 13. Kupala Hill (Eliza Hill) Aerial view, present-day photo. Source: Google Earth

W odmienny zupełnie sposób, potoczyły się losy historycznych winnic założonych w tym samym niemal czasie, co winnice szczecińskie, na wzgórzach Radebeul górujących nad doliną Łaby koło Drezna.¹⁰

HISTORIA WINNIC W RADEBEUL

Saksonia pozostaje najbardziej na wschód wysuniętym regionem winiarskim Niemiec. Winnice położone są wzdłuż Elby, z biegiem rzeki aż od miejscowości Pillnitz. Centrami produkcji wina są tu: Radebeul i Miśnia. Z tych dwóch miejscowości - szczególnie winnice Radebeul, ze względu na swe specyficzne cechy krajobrazowe - wydają się być warte dokładniejszego, niż dotychczas poznania stając się niemalże doskonałym wzorcem do odtworzenia winnic na wzgórzach goctawskich.

Pierwsze wzmianki o uprawie wina w Saksonii sięgają XII wieku.¹¹ Podobnie jak w innych regionach Niemiec, pierwsze winnice powstają tu w majątkach kościelnych i możnowładców. Większość z nich powstało między Dreznem a Diesbar - Seusslitz, w północnej części saksońskiej drogi winnej. Stanowią one, po dziś dzień, ważny element gospodarczy i kulturowy. 14 kwietnia 2011 roku 850 letnią historię istnienia winnic w tym regionie Niemiec upamiętniono specjalnie na tę okazję przygotowaną kamienną tablicą.

W XV wieku na okolicznych wzgórzach było to już ponad 4000 ha szczepów. Największy rozwój winnic przypada na wiek XVI i XVII. Niestety, plaga filoksery jaka nawiedziła te tereny w 1887 r. znacznie przyspieszyła (postępujący także i z przyczyn ekonomicznych) zanik upraw. W ich miejsce, na opustoszałych po winnicach zboczach powstała zabudowa mieszkaniowa i gospodarcza lub zakładane były na nich sady owocowe.

Jednak z chwilą wprowadzenia w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku szczepionych, odpornych na filokserę winorośli, sytuacja stopniowo uległa poprawie i ich uprawę kontynuowano także po drugiej wojnie światowej.

¹⁰ Radebeul – miasto w południowo-wschodniej części Niemiec, w kraju związkowym Saksonia, w okręgu administracyjnym Drezno, w powiecie Miśnia. Leży w dolinie Łaby, ok. 30 km od Drezna. W świecie znane jest z upraw winnej latorośli, muzeum poświęconemu twórczości Karola Maya, oraz kolejki wąskotorowej Radebeul-Radeburg. Z uwagi na uroki krajobrazu i łagodny klimat zwane jest czasami "Saksońską Niceą" (Sächsisches Nizza), przy "Saksońskim Szlaku Wina" (Sächsische Weinstraße). Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Radebeul>

¹¹ W 1161 roku Biskup Miśni zapoczątkował pierwsze uprawy winorośli na wzgórzach otaczających dolinę Łaby z sadzonek sprowadzonych z Francji.

Pozytywne impulsy wyszły od samych winogrodników amatorów, którzy po 1970 roku zaczęli ponownie zagospodarowywać najbardziej nasłonecznione zbocza w dolinie Łaby. Dzięki temu w minionym okresie powierzchnia upraw winorośli wzrosła do 320 ha w 1990 r. Aktualnie winnice zajmują prawie 420 ha.

Ryc. 14. Wzgórze Elizy: Stan zagospodarowania przedstawiony na aktualnej mapie geodezyjnej Źródło: archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT w Szczecinie

Fig .14. Eliza Hill: As shown in the current land use geodesic map Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Po zjednoczeniu Niemiec (1990r.), upaństwowione w okresie istnienia NRD, winnice ponownie wróciły do prywatnych właścicieli. Ich posiadacze - zamiast masowej produkcji taniego i niskojakościowego wina - poprzez uszlachetnienie istniejących gatunków winorośli i odnowę winnic rozpoczęli produkcję wina wysokiej jakości. Prace rekultywacyjne winnic nadal są kontynuowane.

SAKSOŃSKA ODMIANA WINOROŚLI

Aktualnie główny produkt regionu stanowią białe winogrona. Spośród nich prawie 20% zbiorów uzyskuje się z sadzonek „Rivaner”, a z sadzonek odmiany „Riesling” - 15 %. Nie mniej popularną jest też odmiana „Biały Burgund”. Z kolei nasadzenia czerwonych winogron odmiany „Pinot Noir „ obejmują około 8 % nasadzeń, a na odmianę „Traminer” przypada prawie 7% ogólnej powierzchni upraw. Popularne w regionie są także dwie białe odmiany winorośli: „Goldriesling” i „Courtillier”, które dojrzewają wcześniej od poprzednio wymienionych odmian winorośli i ich produkcja szczególnie dobrze sprawdza się w północnym regionie Saksonii.

Najstarszą ze znanych w Europie Środkowej, co najmniej od późnego średniowiecza, odmianą białej winorośli, jaką jest odmiana „Elbing”. W regionie Saksonii zajmuje aktualnie jedynie 2 % powierzchni upraw, ale i jej popularność ostatnio zdaje się rosnąć.^{12/}

TARASY WINNE W RADEBEUL

Kilkusetletnie, ułożone tarasowo na stromych stokach wzniesień, winnice w dolinie Łaby dodają krajobrazowi szczególnego wyrazu i wdzięku. 500 ha powierzchni upraw winorośli

¹² W Saksonii obecnie dominuje białe wino. Najpopularniejszymi gatunkami w 2002 r. były: „Rivaner “ (85 ha), „Riesling” (66 ha) i „Pinot Blanc “ (52 ha). Z kolei grona o nazwie „Goldriesling“ (12 ha) uprawiane są wyłącznie w tym regionie. „Spätburgunder“ (29 ha) jest najczęściej hodowanym gatunkiem win czerwonych. Roczna produkcja – z przeznaczeniem bardzo niewielkich ilości na winogrona jadalne – wynosi zwykle od 15 do 20 tys. hl. Organizowane jesienią z okazji winobrania liczne festyny, na których tradycyjnie świętuje się nowe zbiory, stanowią dużą atrakcję dla mieszkańców i turystów. Najbardziej znane są corocznie organizowane uroczystości winobrania w Miśni i Altkötzschenbroda/ <http://www.intowine.com/sachsen-germany%E2%80%99s-smallest-wine-region//Sachsen - Die Fakten in polnischer Sprache/>

czynią ten obszar jednym z najmniejszych w całych Niemczech. Przebiegający na zachód od Drezna „Saksoński Szlak Wina” łączy winnice na dł. 55 km.

Miasteczko Radebeul jest obok Miśni (znanej też z produkcji porcelany) głównym jego ośrodkiem. Od wschodniej strony otaczają go wzgórza, na zboczach których, przekształconych w tarasy, rośnie winorośl. Nad pokrywającymi stoki wzgórz winnicami góruje – od końca XIX wieku - kamienna wieża, zwana „Wieżą” lub też (przez innych) „Kolumną” Bismarcka, a ukształtowany wokół niej taras stanowi punkt widokowy na całą dolinę Łaby - Elbland (ryc. 15); (ryc. 16)

Ryc. 15. Tarasowe winnice w Radebeul z widokiem na rzekę Łabę. Źródło: <http://www.stockfood.pl/zdjecie-fotografia-%27Radebeuler-Goldener-Wagen%27-Einzellage%2C-Radebeul%2C-Saxony%2C-Germany-00292346.html>

Fig. 15. The terraced vineyards of Radebeul with views of the River Elbe. Source: <http://www.stockfood.pl/zdjecie-fotografia-%27Radebeuler-Goldener-Wagen%27-Einzellage%2C-Radebeul%2C-Saxony%2C-Germany-00292346.html>

Ryc. 16. Taras widokowy na wzgórzu w Radebeul. Źródło: http://www.bismarcktuerme.de/ebene4/polen/stettin_pl.html

Fig. 16. The observation deck on the hill in Radebeul in 1921). Source: http://www.bismarcktuerme.de/ebene4/polen/stettin_pl.html

Większość uprawianych tutaj winnic rośnie na stromych zboczach, na wtórnie ukształtowanych tarasach, co oznacza, że prace na winnicy mogą być wykonywane tylko ręcznie. Naturalnie postępująca erozja wymaga też praktycznie ciągłych napraw ich kamiennych murów i rekultywacji. Mimo to - tarasowe winnice, mające tu już 800-letnią tradycję i pomimo upadku winiarstwa jakie w XIX wieku zamieniło te tereny w pastewne łąki, dziś ponownie odżywają. Tajemnica tego miejsca zdaje się bowiem tkwić szczególnie w specyficznej mieszance wysokiej jakości gleby mineralnej i panującym tu niemal kontynentalnym klimacie.

Samo Radebeul położone między Łabą i wzgórzami pokrytymi sadami winnymi, uważane za serce wijącego się między Pirną i Diesbar-Seußlitz „Saksońskiego Szlaku Wina”, przyciąga tłumy turystów przybywających na corocznie organizowane tutaj „Dni Jesieni” oraz „Dni Winobrania”.

Wino z Saksonii staje się rarytasem. Można go kupić przede wszystkim w regionie, w którym powstaje – w przytulnych winiarniach i wykwinnych restauracjach, stylowych winotekach i na jesiennych festynach winnych, także wprost od samych producentów. Na „Saksońskim Szlaku Wina” prowadzącym od Radebeul przez Miśnię aż do sielankowych wiosek winiarskich położonych nad Łabą w okolicy Diesbar-Seußlitz romantyka zachowanych budowli łączy się z pięknem objętego ochroną krajobrazu, na którego ukształtowanie w widoczny sposób wpłynęła uprawa winorośli.

Zarówno małe, jak i duże winnice - jak Państwowa Winnica pałacu Wackerbartha i Muzeum Winoogrodnictwa w Hoflößnitz – wpisują się w ów romantyczny nastrój, a charakterystyczne w swych architektonicznych kształtach domy, tuląc się niemal do stromo wznoszących się winnicznych tarasów podkreślają jedynie krajobraz porośniętych winoroślami wzgórz.

Typowe winnice położone na stromych stokach usypanych z kamienia łupanego - to dziś klejnot saskońskiej uprawy winorośli, bo właśnie na stromych zboczach nad Łabą rodzą się grona najlepszych win tego regionu, takie jak Pinot Blanc i Pinot Gris, a przede wszystkim Traminer.

Jak można przypuszczać decydujący wpływ na wybór odmiany winorośli w regionie ma panujący tu klimat. Większość winnic regionu Saksonii znajduje się w dolinie Łaby, gdzie dojrzewające w południowym słońcu winogrona są właściwie całkowicie osłonięte od wiatru.

Ponieważ okolice Radebeul charakteryzują się ciepłym latem i łagodną zimą, nikogo nie dziwi, że dojrzewa tutaj zyskujące coraz większą popularność u koneserów wino saksońskie.^{13/14/}

PODSUMOWANIE

Nie ulega wątpliwości że obok pilnej potrzeby ponownego zagospodarowania terenów „Wzgórz Gočławskich”, z nadzieją na przywrócenie ich dawnej atrakcyjności, odtworzenie istniejących na ich zboczach winnic, może stać się również probierzem gospodarczego aktywizowania, dziś pozbawionej ekonomicznego bodźca rozwoju - dzielnicy miasta. Wzorcem może stać się znakomity przykład reaktywacji upraw winorośli w Saksonii, a szczególną inspiracją, może stać się odnowa winnicy Hoflößnitz w Radebeul kojarząca się wizerunkowo ze szczecińskim „Winnym Wzgórzem”, (ryc. 17a,b).

W chwili obecnej na gočławskim „Winnym Wzgórzem” można jeszcze znaleźć jedynie pojedyncze pnącza winogron na podwórkach i w ogrodach, które najprawdopodobniej nigdy nie były uszlachetniane, zgodnie z niemiecką i europejską ustawą o hodowli wina.

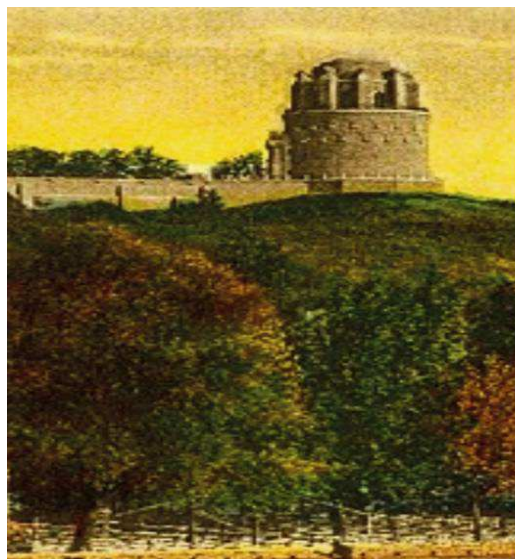
Przechodząc do współczesnych realiów, podkreślić należy, że to właśnie tradycja miejsca znana z przeszłości, współcześnie stanowić może główną podstawę dla realnych możliwości i perspektyw przywrócenia uprawy winnic na „Wzgórzach Gočławskich”. Ważnym zadaniem staje się dostrzeżenie tej tradycji, staranne jej odczytanie i poznanie. Tylko takie bowiem „nowe koncepcje” zagospodarowania istniejącej przestrzeni, jeżeli wyrastają wprost z lokalnych tradycji, pozwalają nam na utrzymanie najbardziej oryginalnych cech miejsca, przyczyniając się także do przywrócenia utraconej tożsamości.

W odniesieniu do historii miejsca i jego wyrazistej, ale wciąż słabo docenionej tradycji, należy stwierdzić, że istnieje wiele czynników sprzyjających rewitalizacji plantacji winorośli na Zielonym Wzgórzem (niem. Winnej Górze). Miejsce to stanowi idealne siedlisko winorośli, o czym w znacznym stopniu decyduje przydatność gleby w powiązaniu z uwarunkowaniami klimatycznymi oraz topograficznymi.^{15/}

¹³ / Istniejące w regionie Łaby szczególne warunki klimatyczne stwarzają niemal idealne warunki do uprawy winorośli. Region wokół "saskiej Nicei" za jaką uchodzi pobliskie Drezno charakteryzuje mikroklimat zbliżony do śródziemnomorskiego. W rezultacie, wiosna zaczyna się tydzień wcześniej, niż na otaczającej te tereny wyżynie. Oznacza to, że winorośli zakwita tu wcześniej niż zwykle. To, w połączeniu ze zrównoważoną ilością rocznych opadów, a powyżej średniej temperatur plusowych (suma wszystkich średnich temperatur dziennych w całym okresie wegetacji od pączkowania do liści jesienią), wraz z ponadprzeciętną ilością godzin światła słonecznego (średnio 1570 godzin w ciągu roku) stwarza wręcz idealne warunki dla produkcji wina z długim okresem dojrzewania. Tylko zimowe mrozy a zwłaszcza wiosenne przymrozki stanowić mogą istotne zagrożenie dla zakładanych tu winnic i jakości uzyskiwanych zbiorów.

¹⁴ / najbardziej rozpowszechnionymi odmianami winorośli w regionie saskońskim regionie upraw winorośli są aktualnie: Müller-Thurgau, , następnie Riesling i Weißburgunder (Pinot Blanc) oraz: Grauburgunder, Traminer, Spätburgunder i Kerner.

¹⁵ / We Francji na określenie warunków siedliskowych winnicy często używa się określenia terroir. Termin ten obok wymienionych czynników uwzględnia również budowę geologiczną i stosunki wodne podłoża, faunę i florę występującą na powierzchni i w glebie, a także zagospodarowanie terenu (np. tarasy, osłonięcie przed wiatrem, melioracja) i sposoby uprawy winnicy wpływające na mikroklimat.

Ryc. 17a. Winne wzgórza w Szczecinie-Gocławiu. Źródło: <http://www.pension-kaden.de/index.php?status=106>

Fig. 17a. Vineyards in Szczecin-Gocław. Source: <http://www.pension-kaden.de/index.php?status=106>

Ryc. 17b. Winne wzgórza w Saksonii. Źródło: <http://www.pension-kaden.de/index.php?status=106>

Fig. 17b. Vineyards in Saxony. Source: <http://www.pension-kaden.de/index.php?status=106>

Niezwykle korzystnym czynnikiem, sprzyjającym uprawie winorośli na stokach Zielonego Wzgórza (niem. Winna Góra = Weinberg) w Szczecinie, jest jego położenie - nad dużym zbiornikiem wodnym, który tworzy Odra wraz z Zalewem. Bliskie sąsiedztwo Odry niweluje wahania temperatury, co zmniejsza niebezpieczeństwo występowania tu silnych mrozów, a odpowiedni spadek stoku wzgórza gwarantuje właściwe nasłonecznienie oraz przewietrzanie winnych krzewów, co wydaje się rokować wysoką jakość uzyskanych owoców.¹⁶

Podkreślić należy, iż warunki klimatyczne Szczecina zbliżone są do niektórych regionów winiarskich w Niemczech. „Według Heine i Schreiber (1984), którzy stworzyli mapę strefy odporności roślin drzewiastych na mróz w Europie, Szczecin znajduje się w tej samej strefie -12,3-17,7°C co Makleburgia – Pomorze Przednie, a także Frankfurt n. Menem, gdzie z upraw winorośli powstaje najszynniejsze wino z Niemiec- wino reńskie.”¹⁷

Niemieccy sadownicy słusznie też zauważyli, że jeżeli wino udaje się w Zielonej Górze (niem. Grünberg in Schlesien), to może być produkowane również i w Szczecinie ze względu na podobny rozkład temperatur rocznych oraz długości okresu wegetacji.

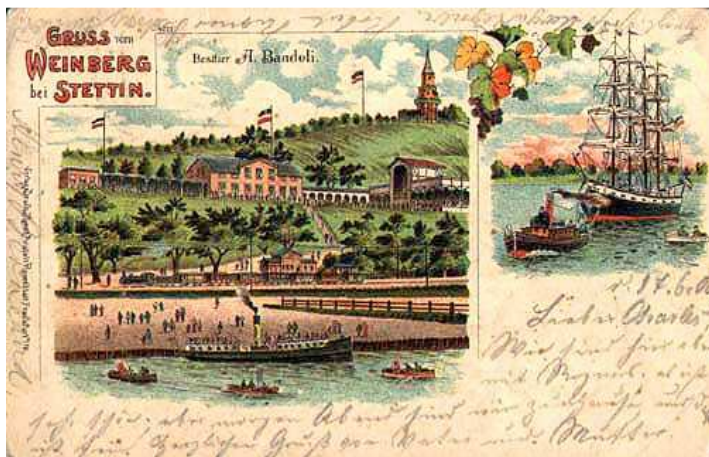
Inspirując się już ośmiuset letnią tradycją uprawy winorośli w Saksonii z jej uroczym zakątkiem Radebeul, ze wzgórzami pokrytymi winnymi tarasami, warto podjąć próbę stworzenia w Szczecinie równie harmonijnego, ale i nawiązującego do tradycji, podobnego miejsca, które stanowić będzie nie tylko jego „lokalną osobliwość”, ale także i miejsce pracy dla mieszkańców okolicznych domów.

¹⁶ / Istotnym aspektem jest ukształtowanie terenu, ponieważ najodpowiedniejszymi miejscami do zakładania winnic są stoki wzgórz o niewielkim nachyleniu w kierunku południowo-zachodnim lub południowym, wzniesione przynajmniej kilka metrów ponad otaczający teren. Z kolei woda w odróżnieniu od gleby ma znacznie większą pojemność cieplną i zbiorniki wodne, zwłaszcza głębokie, wolniej się nagzewają, ale też dłużej utrzymują ciepło. Szczególnie istotny jest tu efekt niwelujący wahania temperatury, co zmniejsza niebezpieczeństwo przymrozków i bardzo silnych mrozów. Rzeka łagodzi klimat, a sadzone na jej stromych brzegach winorośle szybciej dojrzewają.

Vitis amat colles – winorośl kocha wzgórza – radzi XV księga „Historii naturalnej” Pliniusza. To zdanie rzymskiego autora, chociaż liczy sobie prawie dwa tysiące lat wciąż pozostaje najlepszą wskazówką dotyczącą wyboru lokalizacji winnicy, szczególnie w chłodniejszych regionach winno-ogrodniczych.

¹⁷ /Chępiński P., Gembara J., Grajkowski J., Ochmian I. Uprawa winorośli w okolicach Szczecina, (red) Wojewoda I. wyd: Prace IZiIR PWSZ w Sulechowie, materiały seminaryjne - III seminarium winiarskie

Winnice na „Zielonym Wzgórzu”, z topografią i krajobrazem wprost kojarzącym się z krajobrazem winnicy w Radebeul może stać się też znaczącą przestrzenią kulturową ożywiająca tę część miasta.

Ryc. 18. Niemiecka karta pocztowa I połowy XIX wieku. Źródło: Archiwum Katedry Projektowania Krajobrazu, ZUT
Fig. 18. German postcard from the first-half of the 19th Century. Source: Department of Landscape Design archive, ZUT

Bazując na doświadczeniach przeprowadzonych przez pracowników dziś już nie istniejącej Katedry Sadownictwa Akademii Rolniczej w Szczecinie, którzy prowadzili badania porównawcze siedmiu odmian winorośli pod kątem możliwości ich wykorzystania w reaktywowaniu winnic w Szczecinie, wynika że najważniejszą odmianą winorośli w przypadku podjęcia decyzji o odtworzeniu szczecińskich winnic, powinna być winorośl odmiany Regent.

Odmiana ta cieszy się też coraz większą popularnością w Niemczech, gdzie jest sadzona na dużą skalę i ceniona przez konsumentów. Jest jedną z najbardziej obiecujących odmian do produkcji win czerwonych w chłodnym klimacie. Ceniona za jakość wina - nie sprawia większych problemów w uprawie.^{18/}

Inspirując się winnicą w Radebeul, przy uwzględnieniu niemalże identycznych warunków klimatycznych i topograficznych, można podjąć próbę zastosowania uprawy – obok zaproponowanej przez naukowców z Akademii Rolniczej odmiany Regent – także i innych odmian, które znakomicie przyjęły się w Radebeul oraz innych winnicach Saksonii, takich jak między innymi: Riesling Weisser czy Kerner.^{19/}

Odpowiedni dobór odmian winorośli, wysoka wartość estetyczna oraz łatwy dostęp dla zwiedzających to wartości przewodnie w reaktywacji szczecińskich winnic, które przyciągną, niczym magnes i dostarczą wielu wrażeń spacerowiczom zarówno miejscowym jak i turystom zwabionym w to miejsce pięknymi widokami. Przy czym wpisując się w ciąg historycznej tradycji stanie się polskim elementem dziedzictwa kulturowego o wybitnej randze (ryc.18).

¹⁸ Odmiana ta jest stosunkowo wysoko odporna na choroby grzybowe. Regent charakteryzuje się też dużą wytrzymałością na mroz do -24°C . Nawet w chłodnym klimacie uzyskuje się wysokiej jakości czerwone wino o wyraźnie południowym charakterze, ekstraktywne, zrównoważone, garbnikowe i dobrze wybarwione. Uzyskiwany z tej odmiany winogrono wino przypomina nieco wina z doliny Rodanu; dobrze znosi kontakt z beczką dębową i nieźle dojrzewa.

¹⁹ Być może że –jak sugeruje (m.in.) Wojciech Banaszak - alternatywnym kierunkiem dla podjęcia dziś prac nad odtworzeniem szczecińskich winnic może być „Meklemburskie Wino Wiejskie”, produkowane z winorośli *Schloss Rattey* na plantacjach jakie założono na terenie tego Landu w latach 1999-2007.

FORGOTTEN TRADITION OF VINEYARDS IN SZCZECIN – THE PAST AND FUTURE

INTRODUCTION

In an attempt to present the history of Szczecin's vineyards, it should be emphasized that - like many others - Szczecin's erstwhile traditions of winemaking has been completely forgotten. The cultural tradition of growing vines was neglected. Part of the agrarian culture of Szczecin has fallen by the wayside (Fig. 1).

Today, the next generation of Szczecin's citizens appear to have "rediscovered" what the history and the former inhabitants hid from us. The economic downturn is seeking new economic opportunities in Szczecin - "Szczecin's vineyards" in Goćław - seem to be one of the possible forms of reinvigorating the city, also in the context of widening its tourism and recreation attractions.

Today, Goćław is one of the most neglected areas of Szczecin, with dilapidated housing and devastated industrial buildings. Its only "attraction" remains to this day, a preserved and virtually intact 25-meter high tower built between 1913 and 1921, on one of the surrounding hills. The monument building commonly known as the "Tower of Bismarck". Inside of the tower, at each subsequent anniversary of the birth and death of Bismarck there is bonfire called "the fire of memory". The "Tower of Bismarck" was one of the most expensive monuments built in Germany during this period, in honor of their great Chancellor. Also "Wine Hill" has gained a new meaning, becoming a place not only for weekend tours, but also a place of political demonstration. Vineyard traditions were eventually displaced by the tradition called the "holy mountain"-the symbol of Germanic hegemony over the Pomeranian land, written in Prussian history.¹

The "wine tradition" took over the nearby nameless hill since 1821, called the Hill of Eliza and on top of it was built a restaurant with the same name as the hill (Fig. 2, Fig. 2, Fig. 3, Fig. 3a, b, Fig. 4)²

Landscape character of the former suburban village Goćław (German: Gotzlow), was incorporated into Szczecin's borders only in 1939, which mostly defines its current woodlands - Forest Hills (German: Wine Hill) and the hills of recreational and gardening plots (from the Górska street and continuing up-hill). These 2 hills are crossed by Narciarska street, which is located much higher than the Oder River level. There are no remnants of the romantic paths, harbor for formerly berthed cruise ships, or even towers and viewing terrace built in the 19th century. Former hiking trails today are covered by a wild greenery, and everything around seems to be a kind of "suspended in time and space." (ryc.5)³

GEOGRAPHIC - NATURAL CONDITIONS OF GOĆŁAW

Goćław Climate is shaped mainly by the proximity of the sea and specific physiographic conditions. Generally, Szczecin is influenced by the sea, the location of the land, large bodies of water and forest complexes manifests itself in the form of relatively mild winters but fairly cool and humid summers.

In all the months of the relative humidity is at a level at least 70%, wherein in autumn is almost 10% higher than in spring. The month with the least humidity is July. The maximum values of precipitation are registered in August and November.

In Szczecin predominate winds are from the south-west. Warszewskie Hills are protecting the city from the north causing the least wind blows from the north, which further affects the alleviation of the climate.⁴

Soils in the Goćław area, as well as soils in the whole Pomerania, are relatively young. There are tills and sands of glacial accumulation on the moraine plateau and peat, alluvial soil and river sands in the valley of the Oder River. On these formations have developed

almost all types of soils characteristic of lowland areas. They are brown appropriate soils and brown leached soils, black earth appropriate and black earth degraded, podzolic soils and pseudopodzolic, peat and muck-peat soils, silty-peat and peat-silty soils.

Goćław district itself has a large - although currently unused - recreation and tourism value. At the center is situated a forest complex, growing in the eastern part of Warszawskie Hills - Forest and Green Hill. The hills cut by deep arroyo, where the rivers flow: Glinianka and Osiniec, is growing - in its eastern part - old, lovely beech forest with oaks, maples, ash trees and fruit trees. Differentiation tree stand occurs in the extreme parts of the forest.

Currently, a typical urban greenery is shaping mostly by wooded street-adjacent streets: Pokoju and Świętojańska with impressive ash, chestnut and maple trees, and planting of the streets: Strzałowskiej, Bogumin and Lipowa.

The specific character of the Goćław district also form vast areas of allotment gardens, reaching a historical tradition beginning at the 20th century. They form green complexes with mixed functions: economic - horticultural crops, for recreation - lawns, flower beds and green decorative, up to residential (in many gardens owners built brick houses in which they live throughout the year).

Plots are fenced from each other, separated by narrow farm roads. These areas are unfriendly for people from outside. Difficult availability of gardens limits their role as public green spaces, and random forms of land use reduces the value of the landscape, which creates attractive terrain.⁵

THE HISTORY OF GOĆŁAWSKIE VINEYARDS

From the Middle Ages until the 19th century Goćław was a small fishing village, surrounded by charming hills with panoramic views of the bordering bay and the nearby city. Already in the 17th century this attracted residents of Szczecin for romantic walks and summer suburban picnics (Fig. 7, Fig. 7a a, b, Figure 8, Fig. 8a)

Their economic importance seemed to be secondary. The wine gardens added charm to the landscapes and in two successful local inns, liquors allowed to forget everyday life.

At the end of the 19th century it seemed to be solely a hobbyist activity: lack of wine production on an industrial scale in the face of the competitive Zielonogórskie wine production and the importing of cheap wines from abroad, offered little chance for local wine making to flourish.

The tradition of planting vineyards in Szczecin is associated with the period of activity of the Cistercian monasteries in Pomerania and near Saxony. Establishment of vineyards on Szczecin's hills took place at the end of 1243, when the Emperor bestowed the sub-Szczeciński village Gołęcín with the valley of Gręzińca river for the Cistercian monastery of Szczecin.⁶ (Fig. 9)

Acquired by the Cistercian nuns, these new estates coincided with the decisions across Europe about first attempts to acclimatize, cultivate and disseminate the vine, beyond its traditional areas of the southern Europe and Mediterranean Sea climate.⁷

On the steep slopes of the hills surrounding the Goćławska valley and with its sunlight, the nuns established the first orchard wine. The longest surviving vineyards were found on the hill, which could be identified by a tower constructed on its peak. The hills vineyard heritage has been permanently associated by its name: Wine Hills (German: Weinberg). (Fig. 10, Fig. 11)

After the abolishment of the monastery, viticulture and local wine production was continued by subsequent owners, until the end of the 19th century. Gradually, large scale wine production ceased. Over time using small horticultural crops the endeavour was "more for pleasure than profit." Hills and the surrounding areas have become an attractive place for weekend retreats (Fig.12)

The abandonment of industrial viticulture on Goćławskie hills was due to cultivation of hops. It was developed in other areas of Szczecin. In Szczecin's breweries hops were fermented in to beer, which was cheaper than wine and it reached a broader consumer base. Otto's biographer illustrated this situation superbly. In "Pomeranian **Lechites**" he wrote: the citizens of Szczecin at that time "*did not care about wine, having such delicious drinks like beer and mead.*"⁸

Currently, the Wine Hill, deprived of its original equipment and the partly dilapidated Goćławska viewing tower (German: Bismarckturm), there was nothing remained of rich forest development. All around extend hiking areas, and despite the passage of years, marked hiking trails lead up to Wkrzański Forest.⁹

The greenery on the slopes of the second of goćławskie hills: Kupala Hill (German Elizenhöhe) has progressively grown wild, because it was devoid of care, care which is indispensable for park greenery (Fig. 13). Metal garages were placed here. The park beyond the railway line is now occupied by a new residential development. In place of the old cafe, which was formerly a summer garden, now only an empty square remains.

Until the 1930's there were privately cultivated grapevines that can still be found today in the vicinity of both hills. Grape shrubs found on the "Green Hill" slope were planted on "its own root" without scion-grafting. This is probably what allowed the shrubs to survive without any care for dozens of Polish winters. The shrubs would freeze to soil level, and would re-grow from its underground root. The fact that they were not grafted but were planted on "its own root" confirms the lack of a root sprout.

According to current information, there are other species of vine planted in Goćław generally located on the southern walls of houses and barns. It is not known which of these species belong to the traditional cultivation of the area, and which of them are new, contemporary variations which could have a wider use - this has not been investigated. (Fig.14)

In the days of yore, vineyards on the Radebeul hills, above the Elbe valley near Dresden, were cultivated at the same time as vineyards of Szczecin. However, it was fated that the two vineyards would diverge quite significantly.¹⁰

THE HISTORY OF RADEBEUL VINEYARDS

Saxony is currently the easternmost wine region of Germany. The vineyards are situated along the Elbe river, up to Pillnitz. Centers of wine production are here: Radebeul and the Meissen. especially Radebeul vineyards, due to its specific landscape, seem to be almost a perfect model to recreate goćławskie vineyards.

First mentions about wine cultivation in Saxony dates back to the 12th century.¹¹ Similarly to other regions of Germany, the first vineyards were created in the estates of church and noblemen. Together with viticulture developed art and architecture. Most of them were founded between Dresden and Diesbar - Seussnitz, in the northern part of the Saxon wine route. Until now they represent an important economic and cultural element. April 14, 2011 was the 850th anniversary of the vineyards existence in this region of Germany. For this occasion a memorable stone tablet was prepared.

In the 15th century on the surrounding hills was already more than 4,000 hectares of strain types. The biggest development of the vineyard falls within the 16th and 17th century. Unfortunately, the phylloxera plague affected the area in 1887. That was another reason why crops were vanishing. In their place, on the deserted slopes began residential and commercial building, along with growth of fruit orchards. Upon the introduction in the 1920's and 1930's of grafted vines, resistant to phylloxera, the situation gradually improved and vines also were continued after the Second World War.

After the 1970s, amateur horticulturists with positive attitudes began to once again manage the sunniest slopes in the Elbe valley. In 1990, the viticulture area increased by 320 hectares. Currently, vineyards occupy nearly 420 hectares.

After the reunification of Germany in 1990, the vineyards which were nationalized during the existence of German Democratic Republic, were returned to private owners. Those owners, instead of making cheap, low quality wine which were previously mass produced, began production of high quality wines by refinement of the existing species of vines and the renewal of vineyards. Vineyard recultivation works are still being continued.

SAXON VINE VARIETY

Currently, the main product of the region are white grapes. Of those, nearly 20% of the harvest is obtained from "Rivaner" cuttings, and 15% of "Riesling". "White Burgund" variety is also popular. Variety of red grape: "Pinot Noir" account for approximately 8% of plantings, and "Traminer" nearly 7%. Popular in this region are also 2 white grape varieties: "Goldriesling" and "Courtilier". They ripen earlier than previously mentioned vine varieties, and their production is successful in northern the region of Saxony.

The oldest white grape variety known in Central Europe, at least since the late Middle Ages, is the "Elbing". Currently, in the region of Saxony there is only 2% of its crop, but recently its popularity seems to have grown.¹²

WINE TERRACES IN RADEBEUL

Over hundreds of years, vineyards arranged into terraces add charm and expression to the landscape in the valley of the Elbe. 500 hectares of vine area makes this area one of the smallest in Germany. Extending west of Dresden "Saxon Wine Route" combines vineyards along the length of 55 km.

The town of Radebeul is next to the town of Meissen (also known for the production of porcelain) it is a main center. From the eastern side it is surrounded by hills, which were transformed into vine terraces. From the end of the 19th century, above the vineyards the stone tower is located which is called "Tower" or (by others) "Column" of Bismarck. The terrace around the tower serves as a vantage point to the whole valley of the Elbe - Elbland (Fig. 15); (Fig. 16).

Most of the vine is growing on steep slopes, on re-formed terraces, which require manual labour. Naturally progressive erosion causes virtually continuous requirement for stone wall repair and recultivation. Despite this, terraced vineyards, having 800 years of tradition, which collapsed in the 19th century, is today being revived. The secret of the place seems to be in the specific mix of high-quality mineral soil and the almost continental climate.

Radebeul situated between the Elbe and the vine hills, is considered the heart being, residing between the Pirna and Diesbar-Seußlitz "Saxon Wine Route", which attracts crowds of tourists here every year during the "Autumn Days" and "Days vintage" annual festivals.

Wine from Saxony can be considered a rarity. It can be mainly bought in the region where it is produced – in cozy wine bars and exquisite restaurants, stylish wine shops, at autumn wine festivals and also directly from the producers. On the "Saxon Wine Route" leading from Radebeul through Meissen, right until the idyllic wine villages situated on the Elbe River in the Diesbar-Seußlitz area are the preserved romantic buildings. They are combine with the beauty of the protected landscape, whose shape is visibly affected by viticulture.

Both small and large vineyards - such as the National Vineyard of Wackerbarth palace and the Viticulture Museum in Hoflößnitz - fit into that romantic mood, and the distinctive houses fit together into steep wine terrace hills.

Typical vineyards situated on terraces built on flint stones are a gem of today's Saxon viticulture, because on the steep slopes on the Elbe river the grapes for the best wine of the region are grown here, such as Pinot Blanc and Pinot Gris, and above all, Traminer.

It can be assumed that the climate is the deciding factor regarding the choice of vine variety in the region. Most of the vineyards in Saxony are located in the valley of the Elbe, where the grapes ripen in the southern sun, and are completely sheltered from the wind.

The Radebeul vicinity is characterized by its warm summers and mild winters. Unsurprisingly, the Saxon wine which matures in this region is gaining more and more popularity among connoisseurs.^{13, 14}

CONCLUSION

Besides the urgent need to re-develop "Goławskie Hills", with the intention of restoring the area to its former attractiveness; the recreation of existing vineyards can become a touchstone of economic invigoration. An excellent example is the recultivation of vines in Saxony, and could prove to be a good working example that could inspire the renewal of Szczecin's "Wine Hill", as undertaken in the Hoflößnitz vineyard in Radebeul (Fig. 17a, b).

Currently on "Wine Hill" individual vines can still be found in the courtyards and gardens, which probably have never been upgraded in accordance with the German and European law on wine culture.

Nowadays, restoring the vineyard on "Goławskie Hills" might be possible, because of the tradition of the place. It is important to notice and get to know this tradition. Only if "new ideas" of development are consistent with local traditions, that allow to maintain the most original features of the place, contributing also to restore its lost identity.

With regard to the history of the place and its distinctive but still poorly acclaimed tradition, there are many factors that contribute to the revitalization of vineyards on the Green Hill (German Wine Hill). This place is ideal for a vineyard because of the soil, climate and topography.¹⁵

An unusually beneficial factor supporting the vines cultivation on the slopes of Green Hill (German Wine Hill = Weinberg) in Szczecin, is its location - on a large body of water which is created by the Oder, together with the Lagoon. The vicinity of the Oder reduces temperature fluctuations, which reduces the risk of the occurrence of severe frost here. The suitable sloping of the hill guarantees proper sunlight and ventilation of the vines, which seems to promise a high quality of obtained fruit.¹⁶

It should be noted that Szczecin's climate is similar to some of wine regions in Germany. "According to Heine and Schreiber (1984), who created the zoning map of woody plant resistance to frost in Europe, Szczecin is located in the same zone -12,3-17,7 °C as Mecklenburg - Western Pomerania, and Frankfurt Main, where is produced the most famous wine from Germany-wine from the Rhine region."¹⁷

German growers rightly noted that if the wine can be made in Zielona Gora (German Grünberg in Schlesien), it can also be produced in Szczecin, due to the similar layout of annual temperature and the length of the vegetation period.

Inspired by 800 years of wine-growing tradition in Saxony, with charming Radebeul and wine terraces, it is worth trying to create a harmonic, traditional place in Szczecin, which will not only be the "local curiosity" but also a place of work for the residents of nearby houses.

Vineyards on the "Green Hill", with the topography and landscape similar to a vineyard in Radebeul, can also become a significant cultural space, which would animate this part of town.

Based on the experiments carried out by employees of the now non-existent Department of Horticulture in the Agricultural University in Szczecin, who conducted a comparative study of 7 grape varieties in terms of their use in the re-creation of the vineyards in Szczecin, shows that the most appropriate grape variety should be Regent.

This variety is also gaining more and more popularity in Germany, where it is planted on a large scale and highly valued by consumers. It is one of the most promising varieties for red wine production in a cool climate. Appreciated for the quality of wine – and does not cause major cultivation problems.¹⁸

Inspired by the vineyard in Radebeul, taking into account the almost identical climate and topography, it is also possible to attempt to cultivate other varieties which have been perfectly adopted in Radebeul and other vineyards in Saxony, such as, for example: Weisser Riesling and Kerner.¹⁹

Reactivation of Szczecin's vineyards should include a proper selection of grape varieties, high aesthetic value and easy access for visitors. Beautiful views of the place could attract recreational walkers both: locals and tourists. Continuing the historical tradition it could become part of the cultural heritage of Poland (ryc.18).

BIBLIOGRAFIA

- [1]Cammara C. Wielka Księga Win Świata, Wydawnictwo Twój Styl, Warszawa 1992
- [2]Chełpiński P. Perspektywy uprawy winorośli w okolicach Szczecina, (red) WOJEWODA I. wyd.: Prace IZiIR PWSZ w Sulechowie, materiały seminaryjne – I i II seminarium winiarskie, 2008
- [3]Chełpiński P., Gembara J., Grajkowski J., Ochmian I. Uprawa winorośli w okolicach Szczecina, (red) WOJEWODA I. wyd.: Prace IZiIR PWSZ w Sulechowie, materiały seminaryjne - III seminarium winiarskie
- [4]Chełpiński P., Ochmian I. Mikoryza w uprawie winorośli, (red) WOJEWODA I. wyd.: Prace IZiIR PWSZ w Sulechowie - V Międzynarodowa Konferencja Winiarska, 2011
- [5]Grajkowski J., Chełpiński P., Ochmian I. Jakość winogron odmiany „ Regent” uprawianych w rejonie Szczecina, Wydawnictwo PWSZ w Sulechowie, Ogólnopolska Konferencja Winiarska - Nowości w uprawie winorośli i produkcji win, 2010
- [6]Karwowski P. Polski rynek wina gronowego z upraw własnych w latach 2008-2009, Wydawnictwo PWSZ w Sulechowie, Ogólnopolska Konferencja Winiarska - Nowości w uprawie winorośli i produkcji win, 2010
- [7]Korc W. Dzieje uprawy Zielonogórskiej winorośli, Poznań, 1858
- [8]Myśliwiec R. Uprawa winorośli, PWRiL, Warszawa 2003
- [9]Myśliwiec R. Winorośl i wino, PWRiL, Warszawa 2006

O AUTORZE

Pracownik naukowo-techniczny w Katedrze Projektowania Krajobrazu na Wydziale Kształtowania Środowiska i Rolnictwa Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie. Ukończone dwuletnie studia podyplomowe na kierunku architektura krajobrazu. Otwarty (2013r.) przewód doktorski na Wydziale Kształtowania Środowiska i Rolnictwa w specjalności ogrodnictwo pod kierunkiem prof. dr hab. Piotra Chełpińskiego oraz promotora pomocniczego dr inż. Ireneusza Ochmiana. Zainteresowania naukowe: architektura krajobrazu, dendrologia i ogrodnictwo. E-mail: oksana.bieleckalanczak@zut.edu.pl

AUTHOR'S NOTE

Technical and scientific employee at the Department of Landscape Design at the Faculty of Environmental Management and Agriculture, Westpomeranian State University of Technology in Szczecin. Completed two years of post-graduate studies at the landscape architecture. Open (2013) Ph.D. program at the Department of Environmental Management and Agriculture with a specialization in horticulture under the direction of a professor. Assoc. Peter Chełpińskiego and secondary supervisor Dr. Irenaueus Ochmiana. Research interests: landscape architecture, dendrology and gardening.